

WAAXENS (D), DE HERVORMDE KERK

De kerk van Waaxens(D) staat op een terprestant waarvan de flank door de straatweg Dokkum - Holwerd ook nog zichtbaar geraakt wordt. Het kerkhof is van de weg gescheiden door een muur met spijlenhek en een vrij dichte bomenzoom. Er zijn historische aanwijzingen dat de kerk toegewijd is geweest aan St. Thomas, maar de klok van 1441 is gewijd aan Johannes de Dooper die ook de patroon van Waaxens(D) zou kunnen zijn. De oudste muurresten aan de oostzijde van de toren en de voet van het westelijk gedeelte van de noordmuur vormen aanwijzingen voor een oudste bouwtijd in de twaalfde eeuw. De kerk heeft toen een lengte gehad tot een nu nog aanwezige bouwnaad achter de tweede steunbeer en had aan de westelijke zijde een zogenoemd westwerk, een westelijk koor dat met bogen geopend was naar het schip. In de vijftiende eeuw is de kerk flink uitgebreid, het schip is verlengd en van een meezijdige (3/8) koorsluiting voorzien. Mogelijk is toen het westwerk ook gewijzigd in een toren, maar dal kan ook gebeurd zijn aan het begin van de zestiende eeuw toen het oude gedeelte van het schip geheel vernieuwd is. De toren is in de zeventiende eeuw gedeeltelijk herbouwd en er is in de daaropvolgende eeuwen ook voortdurend nog aan gerepareerd en gewijzigd, tot de restauratie van 1963 toe.

Die restauratie aan het begin van de jaren zestig heeft de kerk in oude luister teruggebracht. De kerk is bevrijd van een grauwsliuier van pleister en het muurwerk is hersteld; op diverse plaatsen zelfs mooier dan het geweest was. Vooral de patronen van afwisselende rode en blonde lagen baksteen rond de ingangspartijen en aan de zuidelijke zijde het hele gevelvlak bij de ingang en bij het grote venster zijn zo fraai mogelijk gereconstrueerd. Zo zijn in de toren de gedeelten die met grauwe steen waren gerepareerd vervangen door eenduidiger materiaal van rode handvormsteen. De restauratie is nogal rigoureuus geweest. In 1991 / '92 zijn kerk en toren opnieuw gerestaureerd. Het is een kleurig monument van rode kloostermoppen, iets kleinere moppen die wel rooswinkels worden genoemd en vooral bij de ingebouwde toren en westgevel kleine steen. Op de al genoemde plaatsen is met blonde lagen een decoratief effect bereikt. Het dak van het kerkschip en het zadeldak van de toren zijn gedekt met leien. Het gebouw heeft met zijn spitsboogvensters, steunberen en decoratief metselwerk een laat-gotisch karakter. Inwendig heeft de kerk een karakter van een stijlperiode later.

Muurwerk met raamopeningen en de zichtbare bouwnaad hebben wel de laat-middeleeuwse sfeer, maar de inrichting met meubiliair is er een uit het midden van de zeventiende eeuw, uit de rijpe renaissance. Het is een rijke na-reformatische inrichting. De indeling is gericht op de preekstoel, een eiken meubel met achterschot en klankbord dat midden tegen de zuidgevel geplaatst is. De kuip heeft versierde panelen en op de hoeken zuiltjes met ornamentrijke bases, gegroefde schachten en composiet-kapitelen. Er tegenover staat een overhuifde herenbank waarvan de huif wordt bekroond door een rolwerkaedicula met het alliantiewapen Harinxma thoe Slooten - Burmania.

Waarschijnlijk is de bank er geplaatst door Pieter van Harinxma en Susanna van Burmania die in 1648 trouwden. De bank is met een balustrade opengewerkt en de huif wordt gedragen door gegroefde zuilen met gedecoreerde bases.

De meeste kerkbanken zijn zeer eenvoudig, maar een drietal dateert nog uit de renaissance-tijd en heeft een versiering met knoppen en met rolwerk op de wangen.

Uit de vroege renaissance-tijd dateren enkele grafzerken, waaronder een van Benedictus Gerbrands uit 1559. Buitengewoon is de zandstenen epitaaf in de noordmuur die Syts Tjessens in 1592 voor haar op 28-jarige leeftijd voor Deventer gesneuvelde man Douwe van Aylva plaatste.

De kleurige, in laag reliëf gehakte plaat vertoont een naakte Athena-figuur in een kenmerkende beweeglijke houding uit de renaissance-tijd met daar omheen het alliantiewapen en acht kwartieren gegroepeerd. De plaat is aan de beeldhouwer Pieter Dirks toegeschreven. De piscina aan de zuidoostzijde is in gebruik genomen als vitrine voor allerlei vondsten die in en rond de kerk bij opgravingen aan het licht zijn gekomen. Bij de jongste restauratie is aan het interieur een aantal voorwerpen en meubelen toegevoegd in de renaissance-stijl.

Het orgel is een instrument dat in 1925 is gebouwd door de firma Bakker en Timmenga te Leeuwarden, bestaande uit deels nieuw en gebruikt materiaal. De orgelkas is roodbruin geschilderd met oker blinderingswerk en wangen.

De dispositie luidt:

Prestant	8'
Holpijp	8'
Viola	8'
Octaaf	4'
Fluit	4'
Roerfluit	4'
Octaaf	2'

Peter Karstkarel
1993

Nabij de kerk staat aan de weg naar Holwerd de poort van Sjuxmastate, een van de acht bewaarde stinspoorten van Friesland. Het gebouw zal omstreeks 1600 gebouwd zijn. De poort heeft een scheef verloop, de plattegrond heeft de vorm van een parallellogram. Aan de veldzijde is een wapenstein Harinxma - Botnia aangebracht, aan de hofzijde is de topgevel doorzeeft met zogenoemde gimmengaten, gaten voor duiven.